

budoucnost ani přemíru štěstí. Tendence k univerzalizaci a virtualizaci jsou totiž doprovázeny prohlubováním nerovností mezi chudými a majetnými, mezi centrálními a okrajovými oblastmi, mezi těmi, kdo se na univerzalitě podílejí a těmi, kteří jsou z ní vyloučeni. Tento vývoj přerušuje či minimalizuje staletý proces přenášení zkušeností, ohrožuje lokální způsoby života, které patří k tomu nejhodnotnějšímu, co dnes lidstvo má, násilně destabilizuje představivost, která strukturuje subjektivitu. Reakcí na něj jsou teritoriální přesuny, návrat k partikularismům, ztráta identity. *Celosvětová občanská válka*, která se projevuje v revoltujících ghettech, ve fundamentalistických vzpourách či v nárůstu mafií, v jistém smyslu vyjadřuje rozervanost lidstva, které se nedokáže setkávat samo se sebou jinak než na svůj úkor.

Virtualita je přitom oklikou, nahromaděním za účelem dalších, početnějších a intenzivnějších aktualizací. Strach z „odhmotnění“ je naprosto nepodložený.

Otevřená a neohraničená univerzalita kyberkultury přijímá a zhodnocuje jednotlivosti a dává spoustě lidí možnost vyjádřit se. Opoždění horlivě proti kontrole, totalitě a uniformitě si vybírají špatný terč: měli by ho hledat na straně klasických médií a autoritativních silně hierarchizovaných společenských forem.

I když vedou k novým lidským *možnostem*, potenciální pozitivní aspekty kyberkultury nijak nezaručují mír a štěstí. To, že se stáváme humánnějšími, musí právem vzbuzovat ostražitost, neboť člověk je sám o sobě nelidský, a to přímo úměrně ke své lidskosti.

ODPOVĚDI NA NĚKOLIK ČÁSTÝCH OTÁZEK

Na závěr této studie bych rád přispěl k *formulování* několika hlavních problémů spojených s rozvojem kyberkultury; nečiním si však nárok na jejich „vyřešení“. Společensko-historické procesy se neustále obnovují, opakují, jsou v podstatě otevřené, žádná teoretická odpověď, žádné slovní řešení je tudíž nemůže uzavřít. Odpovědi – vždy jen provizorní – jsou součástí celkového společensko-technického procesu, náleží tedy každému z nás, v závislosti na našich možnostech a našem zaměření; nikdo však nemůže tento proces ovládnout v jeho úplnosti a jednou provždy. Zvolil jsem čtyři „otázky bez odpovědí“. Všechny se týkají obsahu a významu kyberkultury. Otázka první, „Způsobuje kyberkultura sociální exkluzi“, je hlavním společenským problémem všude ve světě, kde je exkluze (tj. současná forma útisku, sociální nespravedlnosti a bídy) jednou z hlavních chorob. Otázka druhá, „Je kulturní a jazyková rozmanitost ohrožena?“, zpochybňuje diagnózu *nedostatku totalizace*, pro kyberkulturu typického, kterou jsme vyslovili v této studii. Třetí otázka, „Není kyberkultura synonymem chaosu a zmatku?“, s nedostatkem totalizace naopak počítá, ale vede nás k zamyšlení nad jeho možným negativním přínosem. Čtvrtá otázka, „Přináší kyberkultura zlom v hodnotách moderní Evropy?“, mi dovolí ukázat, jak kyberkultura navazuje na ideály osvícenské filozofie a na významné evropské tendence směřující k emancipaci člověka a jakým způsobem tyto ideály naplňuje. I přes veškerou kontinuitu však kyberkultura vyzývá k radikální obnově politického a sociálního myšlení a proměňuje samo pojetí kultury.

BUDE KYBERKULTURA PŘÍČINOU EXKLUZE?

Často se setkáváme s názorem, že by rozvoj kyberkultury mohl být dalším faktorem prohlubujícím sociální rozdíly a exkluzi, a to jak mezi třídami v rámci jedné společnosti, tak mezi bohatými a chudými národy. Toto riziko je skutečně reálné. Přístup do kyberprostoru vyžaduje komunikační a výpočetní infrastrukturu, pro rozvojové země příliš nákladnou. Nezanedbatelné investice vyžaduje též získání znalostí potřebných k montáži a údržbě serverů. Přesto budeme vycházet z předpokladu, že vstupní body na síť a vybavení nutné ke čtení, tvorbě a ukládání digitální informace jsou všem dostupné. Zbývá tedy překonat překážky „lidské“. Hlavními brzdami komunitární, diagonální a interaktivní formy komunikace jsou především instituce, politika a kultura. Dále pak je to strach z bezmoci a nedostatku kvalifikace, který pocítujeme vzhledem k novým technologiím.

Na dotaz týkající se exkluze můžeme reagovat třemi typy odpovědí. Ty samozřejmě tento problém definitivně neřeší, ale umožňují ho relativizovat a zasadit do širšího kontextu.

První odpověď zní: „Sledovat je potřeba spíše tendence než absolutní čísla připojení k Internetu.“

V roce 1996 mělo ve Vietnamu přístup k Internetu tisíc pět set lidí. Vzhledem k celkovému počtu obyvatel této země se to zdá velmi málo. V roce 2000 jich však bude jistě desetkrát tolik. Růst počtu lidí připojených ke kyberprostoru svědčí o tom, že ho společnost přijímá rychleji, než tomu bylo u všech předešlých komunikačních systémů. Pošta existovala staletí, než lidé mohli pravidelně posílat a dostávat dopisy. Telefon, objevený na konci 19. století, slouží ještě dnes pouze dvaceti procentům populace.

Od konce osmdesátých let počet účastníků kyberkultury exponenciálně narůstá, nejvíce mezi mladými lidmi. Celé státy a kraje, především ty nejdynamičtější (myslíme tím například Asii a oblast Pacifiku), hodlají vstoupit do kyberprostoru. Těch, kteří zůstanou stranou, bude tedy čím dál méně.

Druhá odpověď: „Připojení bude stále snazší a levnější.“

Velmi rozšířený pocit nekompetentnosti je stále méně oprávněný. Zavedení a údržba infrastruktur kyberprostoru sice vyžadují hlubší znalosti a dovednosti. Ke čtení a psaní, k využívání kyber-

prostoru jednotlivci či organizacemi však stačí velmi málo technických znalostí. Vstupy a surfování v něm jsou, především od rozšíření World Wide Webu počátkem osmdesátých let, čím dál příjemnější. Materiál potřebný k připojení i programy budou navíc stále levnější. Vlády mohou přispět ke snížení cen připojení k Internetu a cen telekomunikací tím, že budou podporovat konkurenci mezi dodavateli vstupních zařízení a mezi telekomunikačními operátory. *Cena místní komunikace* je v tomto případě zajištěním hlavním faktorem. V Severní Americe je součástí běžného předplatného. Zaplatíme tedy stejnou částku za připojení po dobu pěti hodin či pouze pěti minut. V Evropě se naopak po celou dobu připojení účtuje tarif místní komunikace, což od připojení k Internetu¹, k BBS či k jiným formám interaktivní komunikace na síti odrazuje.

Třetí odpověď: „Každý krok vpřed v komunikačních systémech s sebou nutně přináší exkluzi.“

Každý nový komunikační systém má za následek vyloučení některých jedinců. Před vynálezem písma neexistovali analfabeti. Tisk a televize s sebou přinesly rozdíl mezi těmi, kdo publikují či se objevují v médiích, a ostatními. Jak už jsem zmínil, odhaduje se, že pouze dvacet procent celkové populace má telefon. Tato skutečnost ovšem není pádným argumentem proti písmu, tisku, televizi a telefonu. Neodsuzujeme přece písmo či telekomunikace proto, že existují analfabeti či lidé bez telefonu. Naopak nás to vede k podporování základního vzdělání a k rozšíření telefonních sítí. Tak by tomu mělo být i v případě kyberprostoru.

Všeobecně platí, že každá univerzalita vytváří exkluzi. I když ve své klasické podobě „totalizuje“, *celek nikdy neobsahuje.* Univerzální náboženství má své nevěřící i své kacíře. Věda má tendenci diskvalifikovat ostatní formy poznání či takové poznání, které nazývá iracionálním. Lidská práva jsou porušována a v některých oblastech se nerespektují vůbec. Starší formy univerzality marginalizují tím způsobem, že oddělují ty, kteří se podílejí na pravdě, významu či na jakékoliv formě moci, a odsouvají do pozadí

¹ Připojení na Internet se většinou platí paušálem v rámci předplatného, nezávisle na délce připojení. Místní spojení mezi telefonním přístrojem uživatele a poskytovatelem přístupu na Internet (*provider*) je však účtován tradičním telekomunikačním operátorem.

ostatní, tj. barbary, nevěrce či nevdělance. Ani univerzalita bez totality se pravidlu o exkluzi nevymyká. Tentokrát však již nejde pouze o to, souhlasit s významem, ale o to, připojit se. Ten, kdo není připojen, je vyloučen. Neúčastní se vztahové a kognitivní bohatosti virtuálních společenství a kolektivní inteligence.

Kyberkultura obsahuje nejrůznější kontrasty. Setkávají se v ní řádní občané i pochybné existence, lidi takzvaně nevdělaní i vědci. Na rozdíl od přesně vymezených limitů klasické univerzality jsou její hranice vágní, pohyblivé a provizorní. Diskvalifikace vyloučených lidí přitom ovšem není o nic méně hroživá.

Pamatujme si ovšem, že u předešlých univerzalit byla exkluze součástí jejich *struktury*. Univerzální náboženství i věda nutně předpokládají dřívější či soudobé omyly. Univerzalita zrozená z kontaktu naopak vše zahrnuje do sebe: asymptoticky se blíží k vzájemnému propojení.

Co dělat? Zajisté je třeba všemi vhodnými prostředky podporovat snadné a levné připojení. Problém „přístupu pro všechny“ ovšem nelze redukovat na obvykle zdůrazňovaný technologický a finanční rozměr. Abychom se vymanili z nevýhodné situace, k tomu nestačí sednout si před obrazovku plnou nejrůznějších příjemných rozhraní. Především je nutné aktivně se podílet na procesu kolektivní inteligence, která je hlavním přínosem kyberprostoru. Nové nástroje by měly sloužit především ke zhodnocení kultury, kompetencí, zdrojů a místních projektů, pobízet lidi k účasti ve společenstvích vzájemné pomoci, v kolektivech kooperativního učení apod. Jinými slovy, cílevědomá politika boje proti nerovnostem a exkluzi v rámci kyberkultury se musí zaměřit, podobně jako je tomu u tradičnějších přístupů, na *získání autonomie* pro dané osoby a skupiny. Přitom je ovšem nutno vyhýbat se vytváření nových závislostí, vznikajících konzumací informací či komunikačních služeb pojatých a vytvářených s čistě komerčními či mocenskými cíli, jejichž častým důsledkem je znehodnocení tradičních vědomostí a schopností některých sociálních skupin i zaostalých oblastí.

OHROŽUJE KYBERKULTURA ROZMANITOST JAZYKŮ A KULTUR?

Standardním jazykem na síti je dnes angličtina. Hlavními dodavateli informací na Internet jsou navíc americké instituce a podniky.

Obava z kulturní dominace Spojených států amerických je tedy oprávněná. Hrozba uniformizace přesto není tak vážná, jak se může na první pohled jevit. Technologická a ekonomická struktura komunikace v kyberprostoru se totiž velmi liší od filmu či televize. Tvorba a šíření informací jsou v prvé řadě mnohem snáze přístupné i osobám a skupinám bez velkých finančních prostředků. Otázku kulturní rozmanitosti je možné klást pouze na základě analýzy specifické struktury komunikačních mechanismů kyberkultury.

K největším přínosům kyberprostoru patří vytvoření komunikace alternativní k masovým médiím. Masovými médii míním komunikační mechanismy, které šíří organizované a naprogramované informace z centra směrem k mnoha anonymním, pasivním a od sebe vzájemně odděleným příjemcům. Tisk, kino, rádio a televize jsou jejich typickými představiteli. Na rozdíl od center šířících informace směrem k příjemcům zavádí kyberprostor společné prostory, do kterých může každý vložit svůj příspěvek a zároveň si vybírat informace, které ho zajímají; pořádá jakési trhy informací, kde se lidé setkávají a kde *iniciativa je v rukou žadatele*. Určitými „centry“ by se v kyberprostoru mohly nejspíše stát servery informací či služeb. Server se ovšem spíše než místu jednostranného šíření podobá obchodu, tedy místu, kde je snaha co nejlépe vyhovět a nabídnout pestrý výběr.

Technicky i politicky by jistě bylo možné převést do kyberprostoru komunikační mechanismus masových médií. Zdá se mi však, že důležitější je uvědomit si nové možnosti, které poskytuje vzájemné propojení a digitalizace informací. Shrnu tyto možnosti do čtyř bodů:

Konec monopolů na veřejné vyjadřování

Jakákoliv skupina či jednotlivec budou nyní mít technické prostředky k tomu, aby se mohli s malými náklady obrátit k široké mezinárodní veřejnosti. Každý (skupina či jednotlivec) může uvádět do oběhu nejrůznější fikce, vytvářet reportáže, navrhopvat syntézu a výběr novinek v dané oblasti.

Rostoucí různorodost vyjadřovacích možností

Vyjadřovací prostředky dostupné v kyberprostoru jsou velmi pestré již dnes a v budoucnu budou ještě rozmanitější: od běžného hypertextu přes multimodální hyperdokument či digitální video-

film až k modelům pro grafickou interaktivní simulaci a performanci ve virtuálních světech... Vytváří se nová výstavba obrazu, nová interaktivní rétorika.

Stále větší dostupnost nástrojů filtrování a surfování v informační záplavě

Automatické či poloautomatické nástroje filtrování, surfování a orientace na síti a v pamětech umožní každému rychle získat potřebnou informaci. Nemusí to však znamenat nasazování elektronických klapků na oči, vždyť „náležitá“ informace může být od našich obvyklých témat vzdálená. „Resumé“, určené pro nejmenšího společného jmenovatele anonymního davu, je stále méně potřebné a nové možnosti jemného filtrování a automatického vyhledávání v obrovském množství informací ho zřejmě zbaví významu úplně. Tyto nástroje totiž posunují „informační těžiště“ směrem k jednotlivcům nebo skupinám vyhledávajícím informace.

Rozvoj virtuálních společenství a kontaktů mezi vzdálenými osobami prostřednictvím společných zájmů

Hlavním bohatstvím kyberprostoru jsou lidé, kteří ho obývají a doplňují. Přístup k informacím má jistě menší význam než komunikace s odborníky, významnými osobami, přímými svědky témat, která nás zajímají. Je den ode dne snazší seznamovat se v kyberprostoru s osobami díky jejich adrese dostupné v oblasti jejich kompetencí a zájmů. Kromě toho je účast v otevřených výzkumných, prakticky zaměřených či debatních společenstvích bezpečnějším lékem proti dogmatismu a jednostranné manipulaci informací než mnohé jiné protilátky. Kyberprostor podporuje účast na „virtuálních společenstvích“ nezávisle na fyzických a zeměpisných překážkách.

Kulturní rozmanitost v kyberprostoru bude přímo úměrná aktivní účasti a kvalitě příspěvků zástupců rozličných kultur. Vyžaduje to však jisté materiální infrastruktury (telekomunikační sítě, počítače) a alespoň minimální kompetence. *Je ovšem důležité si uvědomit, že celosvětovému vyjadřování kulturní rozmanitosti nebyly nikdy kladeny tak malé politické, ekonomické a technologické překážky jako v kyberprostoru.* Neznamená to, že tyto bariéry neexistují, jsou však mnohem menší než v ostatních komunikačních mechanismech.

Při sebemenším pokusu o surfování po World Wide Webu se přesvědčíme o nezadržitelném pohybu informací a vyjadřovacích prostředků z celého světa (i když mnoho z nich je z Ameriky) a z nejrůznějších intelektuálních oblastí. Stížnosti na uniformizaci nejen neodpovídají skutečnosti, kterou si může každý bez problémů ověřit, ale hlavně není komu si stěžovat. Kyberprostor obsahuje to, co do něj vkládají jednotlivci. Udržení kulturní rozmanitosti závisí především na iniciativě každého z nás a možná i na podpoře, kterou stát, spolky, mezinárodní a nevládní organizace věnují uměleckým a kulturním projektům.

Zaměříme se nyní na jazykový problém. Angličtina je dorozumívacím jazykem na síti (stejně je tomu i ve vědě, v obchodním světě, v turistické oblasti apod.) a to je nespornou nevýhodou pro ty, jejichž rodným jazykem angličtina není. Přesto přízněje, že existence dorozumívacího jazyka je pro mezinárodní komunikaci sama o sobě přínosná. Bez takového jazyka bychom se těžko obešli. Ale proč zrovna angličtina? Nezávisle na ekonomické, vojenské a kulturní převaze Ameriky musíme konstatovat, že angličtina (kteřou se mluví v Anglii, ve Spojených státech, v Kanadě, v Austrálii, v Jižní Africe) je dnes *hlavním jazykem internautů*. Z demografického hlediska je angličtina třetím jazykem na světě po čínštině a hindštině, přičemž počet lidí napojených na Internet v Číně a v Indii je stále ještě dosti nízký. (Pro úplnost po angličtině následuje španělština, ruština, arabština).

Jestliže angličtina na síti převládá, neznamená to ovšem, že je jazykem jediným. Již dnes můžeme na Internetu najít informace ve *stovkách* jazyků. Mnoho textů je dostupných ve francouzštině, španělštině, portugalské, v němčině, italštině apod. Virtuální společenství se vytvářejí také na základě jazykových příbuzností, které kříží a komplikují zájmy tematické.

Zachování a rozšiřování jazykové rozmanitosti brání především technika. Vzhledem k platným normám jsou jazyky psané latinkou, s diakritickými znaménky (jako francouzština či španělština) v určité nevýhodě vůči jazykům, které přízvuky nepoužívají (angličtina). Jazyky, které se latinkou nepiší, jsou ještě ve větší nevýhodě (azbuka, řecké, arabské, hebrejské či korejské písmo). Nejvíce jsou technickými normami omezoována písma nehlásková, používající ideografické znaky, jako čínština a japonština. Tyto potíže však nejsou v žádném případě *nepřekonatelné*. Díky pokroku ve výzkumu (především ve výzkumu týkajícím se nehláskových písem)

a dalšímu vývoji norem bude za několik let komunikace psaná rusky či čínsky v kyberprostoru stejně jednoduchá a „transparentní“ jako komunikace v angličtině.

Kromě výše zmíněných druhořadých technických potíží *žádná překážka pro jazykovou rozmanitost na Internetu neexistuje, snad kromě nedostatku iniciativy či nedostatečné aktivity lidí mluvících minoritními jazyky.*

Zdravá skromnost nám velí, abychom za minoritní považovali *všechny jazyky*, a v první řadě ten svůj. I angličtina je minoritní vedle čínštiny nebo mezi frankofonními mluvčími. I ti si musí zvyknout považovat svůj jazyk za minoritní, přestože francouzština byla dříve jazykem celého impéria. Oblastní nářečí, dialekty, utlačované či vymírající jazyky jsou také minoritními jazyky, které je třeba bránit a podporovat na síti i jinde. Povšimněme si konečně, že vitalita vyjadřování v kyberprostoru není „anglosaská“, ale americká. Například obyvatelé Quebecu jsou frankofonními Američany. Ale „přestože frankofonní Kanadané představují pouze pět procent celosvětové frankofonní populace, třicet procent všech stránek na síti psaných francouzsky pochází právě z Quebecu“².

Jaký přístup zvolit? Již samotný zdravý rozum nám říká, že není správné publikovat na Internetu pouze anglicky, pokud to není jazyk přispěvatelů, ale *připojit* vždy i *originál* textu či projevu a případně i překlady do jiných jazyků než do angličtiny. Obdobně chceme-li oslovit mezinárodní veřejnost, je vhodné připojit k originálu anglickou verzi a tak si zajistit širší publikum.

NENÍ KYBERKULTURA SYNONYMEM CHAOSU A ZMATENÍ?

Jakou důvěru můžeme mít v informace, které najdeme v kyberprostoru, jestliže může dodávat na síť informace každý bez jakéhokoliv prostředníka či cenzury a žádná vláda, instituce či morální autorita hodnotu dostupných dat negarantuje, a navíc žádný výběr či oficiální hierarchie nezprostředkovávají orientaci v informační záplavě kyberprostoru? Nejsme spíše svědky kulturního rozkladu než pokroku? Rozkladu, který nakonec přinese užitek pouze těm,

² Bruno Oudet, „Le multilinguisme sur Internet“, in *Pour la science*, č. 235, květen 1997, str. 55.

kteří své záchytné body již mají, totiž osobám zvýhodněným díky vzdělání, prostředí, soukromým intelektuálním kontaktům?

Podobné otázky se na první pohled zdají oprávněné. Zakládají se však na špatných předpokladech. Je pravda, že žádná *centrální* autorita není zárukou hodnoty všech informací dostupných na síti. Webové stránky však vytvářejí a udržují osoby a instituce, které své příspěvky podepisují a hájí jejich platnost před společenstvím internautů. Uvedme názorný příklad: obsah univerzitní stránky je garantován danou univerzitou. Obdobně jako je tomu u časopisů tištěných, rovněž za časopisy a noviny na síti odpovídá jejich redakční výbor. Podnik, který šíří nějaké informace, za ně zároveň ručí a je zde v sázce jeho pověst, stejně jako je tomu u všech ostatních forem komunikace. Vládní informace jsou samozřejmě pod kontrolou vlády apod.

Virtuální společenství, elektronická fóra či *newsgroups* mají často svého *moderátora*, který filtruje příspěvky podle jejich kvality či vhodnosti.

Není nijak vzácné, že administrátoři systémů, kteří se starají o servery, jsou zaměstnání veřejnými institucemi (univerzita, muzeum, ministerstvo) nebo organizacemi, jimž záleží na jejich dobré pověsti (velké podniky, spolky aj.). Tito systémoví operátoři, kteří mají v kyberprostoru velkou „regionální“ moc, mohou vyloučit ze serverů, jež spravují, informace či diskusní skupiny neodpovídající etice na síti (známá *netiketa*): pomluvy, rasistické výroky, přímé vyzývání k násilí, kuplířství, systematické zasilání bezvýznamných informací apod. Díky nim se ostatně na síti vyskytuje informací či praktik tohoto typu tak *málo*.

Kromě toho existuje na Internetu jistý druh *veřejného mínění*. Nejlepší stránky se často citují a dávají za vzor na stránkách časopisů, katalogů, rejstříků (tištěných i na síti). K těmto „dobrým“ službám čtenáře přivádějí také mnohé hypertextové odkazy. Naopak málo odkazů přivede internauty ke stránkám s malou či úpadkovou informační hodnotou.

Internet tedy apeluje na odpovědnost dodavatelů a žadatelů informací ve veřejném prostoru. Odmítá *nadřřzenou*, a tudíž neprůhlednou, globální a předem stanovenou kontrolu, což by znamenalo systém cenzury či totalitního řízení informace a komunikace.

Není možné současně propagovat svobodu slova, a přitom zavádět instituci, která by předem vybírala informace, jež považuje

za dobré a vhodné pro všechny, ať už by šlo o instituci novinářskou, vědeckou, politickou či náboženskou.

A co chaos, zmatek, proudící informace a komunikace v kyberprostoru? Nestaví do nevýhodné pozice ty, kteří nemají pevné osobní či společenské opěrné body? Tyto obavy jsou oprávněné pouze zčásti. Hojný tok informací, celkový nepořádek nijak apriorně nebrání tomu, aby se v nich jednotlivci či skupiny mohli zorientovat a aby si uspořádali svůj vlastní žebříček, svou vlastní strukturu a svůj výběr. Výběr, hierarchie a struktury *znalostí platné pro všechny a stále, tj. totalizující univerzalita*, definitivně zmizely. Jak jsem již naznačil, „vyhledávače“, indexy na síti a stále dokonalejší surfovací nástroje jsou pomůcky, které internauti mají k dispozici v celkovém chaosu pro sestavení lokálního a provizorního pořádku. Nesmíme si představovat kyberprostor obydlený izolovanými jedinci ztracenými v množství informací. Síť je v první řadě nástrojem komunikace mezi jedinci, virtuálním místem, ve kterém jednotlivá společenství pomáhají svým členům nalézt informace, které hledají. Data jsou pouze surovinou živého intelektuálního a dokonale propracovaného společenského procesu. *Veškerá kolektivní inteligence světa nikdy nevymaže inteligenci osobní*, námahu jednotlivce a čas potřebný k učení, k hledání, tvorbě vlastních měřítek a k začlenění se do různých společenství, třeba virtuálních. Síť za vás nikdy nebude přemýšlet, a tak to má být.

JE KYBERKULTURA V ROZPORU SE ZÁKLADNÍMI HODNOTAMI MODERNÍ EVROPY?

Na rozdíl od postmoderní představy úpadku osvícenských ideálů se domnívám, že kyberkulturu můžeme považovat za oprávněného (i když vzdáleného) dědice pokrokového projektu filozofů 18. století. Podporuje totiž účast v debatních a argumentačních kroužcích. V přímé návaznosti na morálku rovnoprávnosti podporuje jistou základní vzájemnost v mezilidských vztazích. Vyvinula se na základě neúnavné výměny informací a znalostí, kterou osvícenští filozofové považovali za hlavní hybnou sílu pokroku. Tudíž kdybychom byli bývali moderní³, pak by kyberkultura nebyla postmoderní, ale opravdu by navazovala na revoluční a republikánské

³ Viz Bruno Latour, *Nous n'avons jamais été modernes*, Paříž, La Découverte 1991.

ideály volnosti, rovnosti a bratrství. V kyberkultuře se tyto „hodnoty“ pouze ztělesňují v konkrétních technických mechanismech. V době elektronických médií se *rovnost* uskutečňuje v možnosti každého jednotlivce vysílat informace určené pro všechny; *volnost* se objektivizuje pomocí šifrovacích programů a neomezeného přístupu do mnohých virtuálních společenství; a konečně *bratrství* se projevuje v celosvětovém propojení.

Kyberprostor, daleko od postmoderny, můžeme tedy chápat jako jisté *technické zhmotnění moderních ideálů*. Současný vývoj v informatice je obzvláště překvapujícím uskutečněním marxistické snahy o přivlastnění si výrobních prostředků samotnými výrobci.

V dnešní době „výroba“ spočívá především v simulaci, zpracování informací, ve vytváření a vysílání sdělení, v získávání a předávání znalostí, ve vzájemné koordinaci v reálném čase. Osobní počítače a digitální sítě dnes vkládají jednotlivcům do rukou hlavní nástroje ekonomické činnosti. Navíc je-li podívaná (mediální systém) podle situacionistů vrcholem kapitalistické dominance⁴, uskutečňuje kyberprostor skutečnou revoluci, jelikož umožňuje – nebo brzy umožní – každému jednotlivci šířit jeho texty, hudbu, jeho virtuální svět či jakýkoliv duševní produkt bez nakladatele, producenta, distributora či jiných prostředníků. Na rozdíl od televize, kde je divák izolován a nemůže nijak reagovat, nabízí kyberprostor podmínky pro přímou, interaktivní a kolektivní komunikaci.

Do velké míry technické naplnění moderních ideálů bezprostředně ukazuje jejich částečný, nedostačující, ne však bezvýznamný charakter. Je jasné, že ani osobní počítač, ani kyberprostor, dnes již velmi rozšířený, pouhou svou existencí problémy života ve společnosti neřeší. Prakticky uskutečňují nové formy univerzality, bratrství, společného bytí, návrat nástrojů výroby a komunikace do rukou jednotlivce. Ale zároveň velmi rychle a často násilně destabilizují ekonomiku a společnost. Odstraňují staré formy moci, ale zároveň se podílejí na vytváření forem nových, méně viditelných a méně stabilních, ale neméně škodlivých.

Kyberkultura je částečným řešením problému předešlého období, ale zároveň sama produkuje množství problémů a konfliktů

⁴ Viz Guy Debord, *La Société du spectacle*, první vydání, Paříž, Buchet-Chastel 1967.

tů, pro které se zatím nerýsuje žádné celkové řešení. Vztah k vědomostem, práce, zaměstnání, peníze, demokracie, stát a všechny násilně zpochybněné sociální formy – to vše je třeba promýšlet znovu.

Na jedné straně pokračuje kyberkultura v tradici evropské kultury. Na straně druhé pojem kultury transformuje. K tomu se ještě vyjádřím v závěru této studie.

ZÁVĚR

KYBERKULTURA ANEB SIMULTÁNNÍ TRADICE

Kyberkultura ani zdaleka není jakousi podřadnou kulturou internetových fanatiků, ale je vyjádřením hlavní proměny samé podstaty kultury. Podle předpokladů, které jsem rozvinul v této studii, je klíčem k budoucí kultuře všeobecnost bez totality. „Všeobecnost“ přitom znamená *virtuální účast lidstva na sobě samém*. Za všeobecností se skrývá „tady a teď“ lidského druhu, místo k setkávání, jakési paradoxní „tady a teď“ bez přesně definovaného času a prostoru. Například univerzální náboženství se má obracet ke všem lidem a skrze svá zjevení, svou eschatologii a své hodnoty virtuálně spojuje všechny lidi. Podobně věda má vyjadřovat intelektuální pokrok celého lidstva bez výjimky (a má být platná pro všechny). Vědci vlastně reprezentují veškeré lidstvo a úspěchy v exaktním poznání jsou i úspěchem všech lidí. Perspektivním cílem kyberprostoru, o němž říkáme, že je univerzalistický, je propojit všechny mluvící dvounožce a zprostředkovat jim účast na kolektivní inteligenci lidstva uvnitř všudypřítomného prostředí. Věda a univerzální náboženství, oboje zcela odlišným způsobem, otevírají virtuální prostory, v nichž se lidstvo setkává samo se sebou. I když kyberprostor plní podobnou funkci, sjednocuje lidi způsobem, který je mnohem méně „virtuální“ než věda či velká náboženství. Vědecká činnost implikuje každého a obrací se ke každému prostřednictvím transcendentálního předmětu poznání, na kterém se podílí každý člen lidského společenství. Náboženství sjednocuje skrze nadsmyslnou. Kyberprostor naopak pro zpřítomnění lidstva používá reálnou, imanentní a dosažitelnou technologii.

Nyní si položíme otázku: „Co je to *totalita*? Já ji používám ve smyslu *stabilizované jednoty významu rozmanitosti*. Na věci nic

nemění, je-li tato jednota či identita organická, dialektická nebo komplexní spíše než jednoduchá a mechanická. Stále jde o totalitu, to znamená o zahrnující sémantické uzavření.

Kyberkultura ovšem vynalézá jiný způsob, jak navodit virtuální účast lidstva na sobě samém, než prosazováním jednoty významu. Toto je hlavní tvrzení, které zde chceme obhajovat.

Vezmeme-li v úvahu výše zmíněné kategorie, můžeme rozdělit dějiny do tří hlavních etap:

- období malých uzavřených společností s ústní tradicí, které žijí v totalitě bez všeobecnosti,
- období „civilizovaných“ imperiálních společností používajících písmo, které nastolily totalizující všeobecnost,
- období kyberkultury, odpovídající celkové globalizaci společnosti, které přináší všeobecnost bez totality.

Je třeba zdůraznit, že druhá a třetí etapa tu předchází neodstranily, ale rozšířily ji o nový rozměr, a tím ji relativizují.

Lidstvo se nejdříve skládalo z mnoha kulturních dynamických totalit či tradic do sebe mentálně uzavřených, což ovšem nijak nebránilo vzájemným vlivům ani setkáváním. Lidé jsou v pravém slova smyslu členy kmene. U archaických kultur se málokdy setkáme s tvrzením, které by se týkalo všech lidí bez výjimky. Zákony (žádná „lidská práva“), bohové (žádné univerzální náboženství), znalosti (žádné experimentální či myšlenkové postupy možné kdekoli reprodukovat) ani techniky (žádná síť ani celosvětové standardy) nejsou univerzální.

Jistě málokteré dílo tehdy mělo autora. Sémantické uzavření však zajišťovalo nadsmyslné, příklad a rozhodování předků, tradice. Nebyly záznamy, ale cyklické předávání z generace na generaci bylo zárukou nepomíjivosti v čase. Kapacita lidské paměti nicméně omezovala velikost kulturního pokladu na vzpomínky a znalosti skupiny starců. Byly to živé totality, ale totality bez všeobecnosti.

V druhém, „civilizovaném“ období vedly komunikační podmínky, které nastolilo písmo, k praktickému objevu univerzality. Psaný a později tištěný text umožňuje neomezené rozšíření společenské paměti. Univerzalistické otevření se uskutečňuje zároveň v čase i v prostoru. Totalizující všeobecnost svědčí o inflaci znaků a upevnění významu, o dobývání území a podrobování lidí. První všeobecnost je imperiální, státní. Prosazuje se přes rozmanitost kultur. Snaží se vstoupit do té vrstvy v člověku, která je vždy a všude

stejná, na nás domněle nezávislá (svět vystavený vědou) či přiřazená k určité abstraktní definici (lidská práva). Lidstvo nyní existuje jako takové. Setkává se a přijímá ve zvláštních virtuálních prostorech: zjevení, konec světa, rozum, věda, právo... Univerzalita se upevňuje a inkarnuje od státu k psaným náboženstvím, od náboženství k technicko-vědeckým sítím, ale téměř vždy skrze totalizaci, rozšíření a udržování jednotného významu.

Třetí etapou vývoje je kyberkultura, která zachovává univerzality, totalitu však rozpouští. Je v souladu s dobou, kdy lidstvo skrze ekonomickou planetarizaci, zhuštění komunikačních sítí a dopravy spěje k vytvoření jediného světového společenství, i když nerovného a konfliktního. Lidstvo, samo svého druhu v živočišné říši, se shromažďuje v jediné společnosti. Zároveň se však jednota významů paradoxně štěpí, možná právě proto, že se tato jednota začíná uskutečňovat v praxi, efektivní interakcí a kontaktem. Virtuální společenství připojená ke světu neustále budují a rozpouštějí své dynamické, vynořující se a ihned opět zaplavované mikrototality, plovoucí mezi vířivými proudy nové potopy.

Tradice se rozvíjely v diachronii dějin. Interpreti, správci času, převaděči mezi budoucností a minulostí paměť znovu aktualizovali; zároveň předávali a vymýšleli ideje i formy. Velké intelektuální či náboženské tradice trpělivě budovaly hypertextové knihovny, do kterých každá nová generace přidávala své uzly a spojení. Církev či univerzita, postupně usazované kolektivní inteligence, skládaly století jedno za druhým. Talmud dává podnět k mnoha komentářům komentářů, v nichž včerejší mudrci komunikují se svými předchůdci.

Kyberkultura motiv „tradice“ nijak nerozkládá, ale posunuje ho o čtyřicet pět stupňů a vkládá ho do ideální synchronie kyberprostoru. Kyberkultura ztělesňuje horizontální, simultánní, čistě prostorovou formu přenosu. Propojení v čase poskytuje pouze náдавkem. Její hlavní činností je propojovat v prostoru, budovat a šířit rizoma významu.

Takový je tedy kyberprostor, bujení jeho společenství a jeho vzájemně propletená a rozvětvená díla, jako by se celá paměť lidstva najednou rozevřela. Je obrovským činem synchronní kolektivní inteligence, v přítomnosti směřujícím k jednomu cíli, je jako tichý blesk a zároveň se rozbíhá a exploduje jako neuronová kštica.